

Ի Ն Ձ Ո ՞ Ի Չ Ա Ր Ը

ԱՀԱՆԱՏԻԿ ԿՆՃՈՒՄ ՀԱՐԵՅ ՄԻ ՈՐ ԴԱՐԵՐ յարունակ տաղանդեղեղեղ է մարդոց հոգիները ու չարչիկած՝ անոնց մտքերը: Բաց է մարդկութեան պատմութեան դրբին սրբէն մէկ էջը ու պիտի տեսնէք որ Հոն Հարց է տրուած, ԻՆՁՈ՞Ւ ՉԱՐԸ: Ու դարձեալ ընթացքին փխխտփախական դպրոցներ եւ կրօնական գորութիւններ ջանացած են լուծել այս խորհուրդը, տալով աշխատեմք եւ Հակոտնեայ պատասխաններ: Արտաւարձան ինչո՞ւ չարք ներկայիս, ինչո՞ւ պէտք է մեր հոգիները, կ'ալիքո՞ւ մեր սրտերը, մէկ խօսքով կ'մտահոգէ մեզ բոլորս, որովհետեւ այս աշխարհի վրայ, մեր ամենօրեայ կեանքին մէջ յստախ կ'ընդդիմանայ չարին ու կ'ընդդիմանայ անոր դառնութիւնները: Հետեւաբար արք ղեկարարին Հարցը դուռ տեսական ինդիք մը: Ի՞նչ փխխտփախեցու, աստուածաբաններու եւ կրօնապետներու միայն յատուկ, այլ գործնական նիւթ մը՝ մատչելի ժողովուրդին ըմբռնողութեան:

Դժբախտաբար սակայն, Հասարակ Ժողովուրդին մենամարտութիւնը երեւութեան մակերեսային դատումէ ետք, Ժրտական կեցութեամբ մը ունեցած է չարին հանդէպ: Ան չէ կրցած կամ նոյնիսկ չ'փորձած թափանցել անոր խորհուրդին, ինչ որ պատճառ դարձած է անոր Հասարակ Ժողովուրդին: Անոնց համար Հետեւեայ ձեւով կ'ընդհանրացնենք Հարցը: «Եթէ Աստուած կրնայ խափանել չարը եւ չ'ընէր, ուրեմն չարին կամեցող չէ: Եթէ պիտի ուզէր խափանել դաշն, բայց չ'ի կրնար՝ ուրեմն ամենակարող չէ: Օրինակի համար, եթէ Ան կրնար խափանել 1915-ի չար աղէտը եւ չ'ընէր, ուրեմն չարին կամեցող չէ, եթէ պիտի ուզէր խափանել մէկ միլիոն Հայերու ցարդը բայց չ'ընէր՝ ուրեմն ամենակարող չէ»:

Չարի Հարցը Հետեւաբար մեծ կարեւորութիւն ունի իւրաքանչիւր. ջրիտառնայի համար, որովհետեւ ան, տիեզերքի եւ իր տարրերը կ'ըզաւանդէ զԱստուած, Աստուած

մը որ ամենակարող է եւ ամենաբարի, ու Անոր բարութեան արդիւնքն է տիեզերքի տեսողութիւնը:

Մենք Դիբերին Ա. Գլուխին մէջ կ'ընդհանրենք որ երբ Աստուած կ'ստեղծէ արեւելքը, ստեղծումի գործողութիւնն է, եւ չէ կ'ընէ թէ ամէն ինչ բարի է. «Եւ ետեւ Աստուած զամենայն գոր աբար, եւ տաւ բարի են յոյժ»:

Սաղմոսերգուն ալ Աստուծոյ ուղղած իր փառաբանութեան մէջ կ'ընէ Հասարակ Ժողովուրդին ու ամենակարողութիւնը.—

«Գթած եւ ողորմած է Տէր, երկայնամիտ եւ բազումողորմ: Քաղցը է Տէր ատմանսեան. եւ գթութիւն նորա ի վերայ ամենայն արարածոց իւրոց: Ողորմալն եւ զիցին առ զեղ, Տէր, ամենայն գործք զո, եւ սուրբք զո օրհնեցեն զքեզ: Չճառս արքայութեան զո ասացեն, եւ զղորութիւնս զո պատմեցեն. ճանաչել ողորմ զարդկան զղորութիւնս զո, եւ զփառս մեծօրայն չութեան արքայութեան, զո: Արքայութիւն զո արքայութիւն ամենայն յաւիտեանիք եւ տէրութիւն զո ազգէ մինչեւ յազգ: Հաւատարմութիւն է Տէր յամենայն ի բանս իւր, եւ սրդար է յամենայն ի գործս իւր» (ՍՂՄ. ճնԴ. 8-13):

«Որպէս զթայ Հայր ի վերայ որդւոց իւրոց, այնպէս զթայցի Տէր յերկրւածս իւր... Տէր յերկրին պատրաստեաց զաթոռ իւր, արքայութիւն նորա ամենեցուն տիրէ» (ՍՂՄ. ճԲ. 13, 19):

Ինչպէս կ'ընէ տեսնենք, յայտնութեան ատեւանները կ'ընտան Աստուծոյ բարութիւնն ու ամենակարողութիւնը, եւ Անոր՝ տիեզերքին իսկ ստեղծիչ ու կառավարիչ ըլլալու Հանգամանքը: Միւս կողմէ ստեղծութիւն, բացայայտ իրողութիւն է նաեւ Հայրին գոյութիւնը մեր մէջ: Ուստի մեր այս ստեղծարարութեան նպատակն է ջնջել, լուսարանել ու Հասկնալ թէ ուրիշ է չարին ձգտումը եւ ինչո՞ւ չարը մեր մէջ, առանց յաւակնելու տակայն թէ վերջական լուծում մըն է մեր յառաջագործը:

2ԱՐԻՆ ՆԱԳՈՒՄԸ

Յոյն հին իմաստասէրները, Կենդանի մասին իրենց ուսումնասիրութեանց ընթացքին տեսան թէ չարը երեսակայական բան մըն էր եւ չար թուող իրողութիւն մը թարբէ էր՝ եթէ հարցին մօտենայինք ընդհանուրին չարը նկատի առած:

Այսպէս, մահը չարիք մը կը թուէ մեզի, այսուհանդերձ՝ աշխարհի վրայ, կենսիքի գոյատեւման համար անհրաժեշտութիւն մըն է ան ու բարիք մը մարդկութեան: Օրինակ, զեթէ եօթը տարուան ընթացքին ոչ մէկ միջնատ մեռնելու ըլլալը, գիտականներու հաշիւով՝ մարդկութիւնը աղ իւրիւր տարիները լրանալուն պիտի ջնջուէր երկրիս վրայէն: Բարեբախտաբար թռչունները այնպիսի ջարդ կու տան միջատներուն եւ անոնց անհամար թըրթուներուն, որ մարդկութիւնը կ'աղաւթի անխուսափելի ոչնչացումէն:

Երբ կրօնական շեշտը զօրացաւ յունական փիլիսոփայութեան մէջ, կարգ մը մտածողներ լիւթ՝Ա վերադարձին յաղին ծագումը: Այսպէս Փիլոն (Philo) բարիքի աղբիւրը կը նկատէր Աստուած, իսկ չարիքի աղբիւրը՝ նիւթը: Նոյնպէս մարդու ղեկավար մասը, մտաքը եւ հոգին բարի էին, իսկ մարմինը որ նիւթական տարրերէ կազմուած էր՝ չար. եւ երբ հոգին կը միանար մարմնին, կը կորսնցնէր իր կատարելութիւնը եւ ենթակայ կ'ըլլար չարին: Հետեւաբար, կենդանացնէ ան, մարդու նպատակը պէտք է ըլլայ իր հոգիին աղատումը նիւթական մարմնէն ու անոր բոլոր մեղքերէն եւ վերադարձը Աստուծոյ ու կատարելի թաղութեան:

Առաջին դարու քրիստոնեաներու կենսաբան մտածողութեան մէջ լայն տեղ զուարճելու յիշեալ տեսութիւնը ու յառաջ եկաւ Գիտութիւնն աղանդը, որ երկար ատեն տաղանայեցող եկեղեցւոյ կենսաբան:

Մոնիստական (Monism) վարդապետութիւնը կարծեց լուծած ըլլալ չարի ծագման հարցը, երբ յայտարարեց՝ թէ չարի եւ բարիի ստեղծիչը միեւնոյն ոյժն է, որ երբեմն բարի բաներ կ'արարչագործէ եւ երբեմն չար:

Չարի ծագման հարցին մասին աւելի

տրամաբանական պատասխան մը դուած է պարսկական կրօնքը իր երկմատեան (Dualistic) տեսութեամբ:

Ան ընդունած է երկու ստեղծիչ ոյժեր. Որմիդը՝ բարիի ստեղծիչը եւ Ահրիման՝ (Ահուրա-Մադա) չարի ստեղծիչը: Ուստի Կենդանիքի մէջ ինչ չարիք ուր բարի նիւթ կայ, ստեղծուած է բարի աստուծոյ՝ Որմիդին կողմէ եւ որքան որ չար, վատ ոյժ կայ, ստեղծուած է չար աստուծոյ՝ Ահրիմանին կողմէ. ու այս երկու ոյժերը տեսապէս պայքարի մէջ են իրարու հետ: Պարսկական աշխարհայեացքը իրողութեան մէջ քաջարժակ երկունքիւն մը չի յայտնէր, որովհետեւ պարսիկները կը հաւատային թէ վերջնական յաղթանակը բարի ոյժի, Կարմիդի Որմիդի պիտի տանէր:

Մեր պատմիչներէն Եղիշէ ու մանաւանդ Էդիշէ բռնեց պայքար մշտն են երկմատեան տեսութեան գէշ(1):

Պարսկական չարի ու բարիի այս ստեղծագործ զոյգ ուժերու բնոյթը կը տարբերուէր ժողովուրդներու չարի մասին ունեցած ըմբռնումէն:

Բաբելոնական ժողովուրդին չարի ըմբռնումը մէկ ըմբռնացումն է բարի Աստուծոյ գէշ: Աստուծոյ արարչագործած արարածներուն մէջ գտնուած է ըմբռնացող տարր մը եւ ահա երեսան եկած է չարին գոյութիւնը: Ուրեմն չարը ընդդիմադիր ուժ մըն է եւ ոչ թէ ստեղծագործ ուժ մը, հասարակ բարի ուժին: Ահաւասիկ տեսական այս ըմբռնումին վրայ կատարուած է Հին Կտակարանեան չարին ըմբռնումը:

Հին Կտակարանին մէջ չարին (Սատանային) կը հանդիպինք Գ. Թադաւոսաց Դրբին մէջ, ուր ան անդամ է Աստուծոյ երկնային արքունիքին:—

Տեսնելով չարի Աստուած Իսրայէլի նստեալ է մեղաւթի վրայ, եւ ամենայն զօրք երկնից՝ կային չարը գոյութիւնը եւ յա-

(1) Եղիշէ իր «Եդիշ Աղանդ» գրքին մէջ կը ասուէ թէ

ա.— չարը իմքնագոյ. ստեղծագործ ոյժ մը չէ, ստեղծագործ ոյժը մէկ է եւ ոչ թէ երկու, եւ

բ.— չարը ոչ թէ յանձնարար չար է, այլ՝ կամեալ:

Հեկէ. Եւ ասէ Տէր, Ո՞ր պատրեցէ զԱբաբ արբայ Իսրայէլի եւ ելցէ անկցի յիմոմիթ Գաղաադ. եւ ասէ ոմն աթպէս եւ ոմն աշնպէս: Եւ ել զգի եւ եկաց առաջի Տեառն եւ ասէ, Ես պատրեցիք զնա: Եւ ասէ ցնա Տէր, Ի՞նչ: Եւ ասէ, Ելից եւ եղէց զգի տուտ ի բնութն ամենայն մարգարէից նորա: Եւ ասէ, պատրեցես եւ կարացես, ել եւ արա այդպէս» (ԻԲ. 19-22):

Իսկ Յորի Գրքին Ա. Գլուխին մէջ, մենք տեսնա՞նք. կը տեսնենք մարդոց մեղքերը Սատուծոյ Հաղորդելու պաշտօնին մէջ.—

«Եւ եղեւ իբրեւ օրս այս՝ եւ ահա եկին Հրեշտակք Աստուծոյ կալ առաջի Տեառն. եկն եւ Սատանայ ընդ նոսա յածեալ ընդ երկիր եւ շրջեալ ի նմա: Եւ ասէ Տէր ցլատանայ, դու ուստի՞ դաս: Պատասխանի ետ Սատանայ Տեառն, եւ ասէ, Շրջեալ ընդ երկիր եւ յածեալ ի ներքոյ երկնից՝ եկեալ կամ: Եւ ասէ ցնա Տէր, նայեցա՞ր մտօք իմօք ընդ ծառայ իմ ընդ Յոր, զի ոչ գոյ իբրեւ զ՛նա ի մերայ երկրի, այր անարատ, Հմարիտ աստուածապաշտ, մեկնեալ յամենայն իրաց չարաց: Ետ պատասխանի Սատանայ, եւ ասէ ընդդէմ Տեառն, միթէ՞ ձրի՞ պաշտիցէ Յոր զՏէր. Ո՞չ դու ամբաստեցիր դարտաբէն Կորա եւ զներքին տան նորա, եւ որ ինչ միանգամ արտաքոյ չուրջ ինովաւ է. զգործս ձեռաց նորա օրհնեցեր, և զանասուն նորա թաղմացուցեր ի վերայ երկրի: Բայց ոչ, աղէ առաքեալ դու զձեռն քո եւ արկ յամենայն ինչա նորա, եթէ ոչ իբրեւ իսկ օրհնեցէ զքեզ: Յայնմամ ասէ Տէր ցլատանայ, Ահա զամենայն ինչս նորա տամ ի ձեռս քո, բայց ի նա մի մերձեանայ դիտ: Եւ եյ Սատանայ յերեսաց Տեառն» (Ա. 6-12):

Սակայն Զաքարիայի մարգարէութեան մէջ կը կարդանք որ Աստուծոյ եւ Սատանայի յարաբերութիւնները տակաւ կը մատթարանան, որովհետեւ Սատանան կը սկսի Աստուծոյ տնօրէնութիւններուն դէմ առադիկել. երբ Արարիչը կը փափաքէ իր ընտրեալ ցեղին որդիները գերութենէն ազատել, Սատանան իբրեւ անգութ ու անեւորդ դատաւոր մը, կը պնդէ որ անեւոր պատիւի միջոցով իր ընտրեալ որդիները երկարածուրի.—

«Եւ եցոյց ինձ Տէր զՅեսու քահանայ

մեծ, զի կայր առաջի Հրեշտակին Տեառն. եւ Սատանայ կայր ընդ աջմէ նորա հակառակել ընդ նմա: Եւ ասէ Տէր ցլատանայ, Սատանացէ ի քեզ Տէր, Սատանայ եւ սաստեցէ Տէր ի քեզ՝ որ ընտրեացն զԵրուսաղէմ. ո՞չ ապաքէն դատադիկ իբրեւ զիսնձոյ մի գերծեալ ի Հրոյ:»

Եւ Յեսու էր զգեցեալ Հանդերձս աղտեղիս, եւ կայր առաջի Հրեշտակին Տեառն: Պատասխանի ետ եւ ասէ ցլատանայ որ կային առաջի նորա. ի բաց արարէ զհանրեւծս աղտեղիս ի նմանէ. եւ ասէ ցնա, Ահա բարձի ի քէն զանօրէնութիւնս քո. եւ սուրբք դմա պնդեալուր. եւ զիք խոյր սուրբ ի գլուխ դոռա...» (Գ. 1-5):

Ու երբ Սատանան կը յայտնուի Ա. Միապրդպիսի մէջ, այլեւ, այլեւս Աստուծոյ ծառան չէ, այլ՝ Անոր հակառակորդ, ըմբոստ յոյժ մը, որ մարդիկը կը մոլորեցնէ ու Աստուծոյ Հրամաններուն եւ օրէնքներուն դէմ դրոժել կու տայ:—

«Եւ եկաց Բանասարկու է մէջ Իսրայէլի եւ դրոժեցոյց զԿառիթ Թուել զԻսրայէլ: Եւ յար երեւեցաւ առաջի Աստուծոյ վասն իրազի աշնոցիկ եւ եհան զԻսրայէլ» (ԻԱ. 1, 7):

Ուրեմն, մեկնելով մերոյիչեալ տուեալներէն, կը յանդիմնեմ սա եղբակացութեան թէ՛ յար ինքնադոյն եւ անգործադրած ոյժ մը չէ, ինչպէս կը դաւանէր Զրադաշտական կրօնքը, եւ այլ վարդապետութիւններ. այլ Համաձայն Հին Կտակարանեան թմրուումին, ան Աստուծոյ տնօրէնութիւններուն դէմ ըմբոստացող ոյժ մըն է, որ իր կարգին կ'ըմբոստացնէ նաեւ արարչի իրենց Արարիին դէմ. արդարեւ, արա իրողութեան խօսուած մէկ օրինակն է Ադամ-Եւայի դրուագը:

ԻՆՁՈՒՒ ԶԱՐԸ ՄԵՐ ՄԵՋ

Աստուծոյ արարչագործութեան պսակն ճշմտէ էր մարդը: Աստուած զայն իշխան կարգած էր իր ստեղծագործութեանց միայն, շնորհած անոր ամէն տեսակի ազատութիւն, պատուիրելով միայն որ չյամենայն ծառոց որ է զԲաբելոն՝ ուսելով կերիցես, բայց ի ծառոյն գիտութեան բարւոյ եւ յարի՛ մի ուսուցէք» (Գիբք Մննդոց Բ. 1):

16-17)։ Սակայն չար ողբին՝ Սատանան, նախանձեցաւ մարդուն եղած այնքան առանձնաշնորհումներուն համար ու ձգտեցաւ զայն իր կողմը շահիլ, Աստուծոյ դէմ տանելիք իր պայքարին մէջ։ Ան յաջողեցաւ խաբել մարդը, անոր կերցնելով բարիի ու չարի ծառին պտուղէն զոր Աստուած արդիւած էր։ Նախամարդուն այդ օրինաւորացութիւնը պատճառ եղաւ անոր անկումսին։

Այս երկրի վրայ, մարդիկ միշտ հակա՝ մէտ են չարիք դործելու։—

«Եւ իբրեւ ետես Տէր Աստուած եթէ բազմացան չարիք մարդկան ի վերայ երկրի, եւ ամենայն ոք խորհէր թ օրտի իւրում խնամով ի չարիս դամենայն աւուրս, եւ ասոր քաջաւ Աստուած զի արար դմարդն ի վերայ երկրի, եւ մտախոհ եղեւ ի օրտի իւրում. եւ ասէ Տէր Աստուած, ջնջեցից զամենայն մարմին զոր արարի յերեսաց երկրէ։ Բայց Նոյ եղիտ շնորհս առաջի Տեառն Աստուծոյ» (ՄՆՆԴ. 2. 5-8)։

Սատանան կը սկսի մտահոգուիլ Աստուծոյ այս յայտարարութեան մասին, որուն իրականացումը պիտի նշանակէր իր մահը։ Արուեստներձ ան անգամ մը եւս կ'ազատի Աստուծոյ ցատակէն, երբ, ուսուական աւանդութեան մը համաձայն, կը յաջողի համոզել ու խաբել Նոյի կիներ, ա՛որ վրտահեցնելով թէ պատահելիքը միայն որտում ու անձրեւ է, եւ ոչ թէ ջրհեղեղ եւ թէ պարտապ են իր ամուսնոյն տարած աշխատանքները, այսինքն՝ փրկութեան նաւու մը շինութիւնը։ Ու երբ երկինքը կ'ամպոտի եւ Նոյ լրիւ գործադրելէ ետք Աստուծոյ սպասուէրները՝ կնոջ ձայն կու տայ որ նաւը մտնէ ջրհեղեղը սկսելէն առաջ, վերջինք կը մերժէ նաւէն ներս մտնել։ Նոյ բարկացած իր կնոջ մերժողական պատասխանէն, կը պողայ անոր՝ ըսելով. «Ներս եկուր աստուսնաւ. հետեւաբար Սատանան ալ կը հրաւիրուի «փրկութեան» նաւէն ներս, որ անմիջապէս կ'ընդառաջէ մարդու հրաւերին եւ կ'ազատի ստոյգ փնացումէ։

Թէեւ Աստուած եւ Նոյ իրարու միջեւ դաշինք կը կնքեն ջրհեղեղէն ետք, այսուամենայնիւ մարդ արարածը զարձեւալ կը մեղանչէ իր Արարչին դէմ, որովհետեւ չարիքին սերմերը արմատախիլ չէին եղած, ու այսպէս չարը մարդու ազատ կամեցողութեամբ միշտ ներկայ եղած է աշխարհի մէջ ու ասօր ալ տակուէին ներկայ է մեր մէջ։

«Թնչու՞ չարը մեր մէջ» հարցումին կարելի է տալ հետեւեալ երեք պատասխանները։—

ա.՝ Ակներեւ է որ չարիքի կարգ մը կերպեր պտուղն են մեր մեղապարտ արարքներուն եւ անհարկի ահողութեանց։

բ.՝ Կրնանք վիճիլ թէ բարին իր իմաստը կ'ունէ յարաբերաբար չարին — թէ բարին կը ճանչցուի չարին հետ ներքմաստ հակադրութեամբ, զեղեցիկութիւնը՝ տգեղութեան հակադրութեան մէջ եւլն։

գ.՝ Չարը կրնայ եւ յաճախ առիթներ կը ներկայացնէ մարդուն, իր փորձաբար անոր կամքին տոկունութեան եւ համբերութեան։

Յստակեցնելու համար մեր միտքը չարին մասին, յայտնենք որ երկու չարիք կան մեր մէջ։—

ա.՝ Ֆիզիքալօ՝ չարիք որ յառաջ կու գայ երբ բնութիւնը շեղի իր բնական ընթացքէն, օրինակի համար երկրաշարժի, մէկու մը անդամալուծութեան եւլն. պարագաներուն։

բ.՝ Բարոյակաճ չարիք, այսինքն մեղքը որ մենք կը գործենք մեր ազատ կամքով, քա՛հի մարդէ քալիւ անձնիշխան ստեղծուած է եւ ան ունի կարողութիւն ընտրելու չարն ու բարին։ Մարդը ըլլալով իր արարքներուն պատասխատուն՝ ինքն է ուրեմն միակ պատճառը չարի գոյութեան։ Այլ խօսքով, չարի ազդեբար պէտք չէ փրկուէնք Աստուծոյ կամքին եւ կամ նիւթական աշխարհի մը մէջ, այլ՝ նոյնինքն մեր մէջ։

ԲԱՅԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՕՓՃԵԱՆ